

a fost încadrată de un chenar profilat, care a fost cioplit pentru a se obține un disc cu suprafața regulată și cu echilibru în învîrtire. În acest caz, primul rînd al inscripției a fost săpat pe chenar și a fost distrus o dată cu cioplirea chenarului.

Din inscripție se păstrează șase rînduri. Literele, gravate îngrijit, sînt înalte în rîndul întii de 7 cm, în rîndul doi de 5,5 cm, în rîndul trei de 4,5 cm, iar în celelalte de 4,2 cm. Putem citi :

O T R E B E L

L I V S Q F F A B

M A X I M V S R O M A

X T R E C E N A R I O

G V M A C I H P O S T

I I I I P R A E T

.....
Q. Trebel-

lius Q(uinti) f(ilius) Fab(ia)

Maximus Roma

[e]x trecenariorum

[(centurio ?) le]g(ionis) V Mac(edonicae)

I h(astatus) post(erior)

[(centurio ?) coh] IIII Praet(or)iae

Personajul ne este cunoscut dintr-o inscripție descoperită la Constanța în 1865 și comunicată Societății Arheologice din Atena, împreună cu copiile altor 17 inscripții grecești și latine descoperite în aceeași vreme de către un grec stabilit la Constanța, Karankiozoglou. Aceste inscripții au fost publicate de epigrafistul atenian Kumanudis în 1868, în revista *Pandora*¹. Inscripția sus-amintită este transcrisă în majuscule tipografice fără a se adăuga vreun element de descriere sau vreo indicație asupra condițiilor de descoperire și asupra modului în care s-a transmis lectura :

I O M

heroi ?

Q T R E B E L L I V S

Q F (F) A B M A X I

M V S R O M A

S L E G V M A C

T R E C E N A R I V (S)

C O H I I I I P R

V S

Fără a se explica, literele din rîndul doi sînt transcrise în litere cursive, punîndu-se la sfîrșit semnul întrebării. Mai observăm că în rîndul patru litera F este pusă între paranteze², de asemenea litera S de la sfîrșitul rîndului șapte.

Pornind de la publicarea din revista *Pandora*, Ch. Perrot a prezentat unele din cele 18 inscripții

într-o comunicare la Acad. des inscriptions et belles-lettres, publicîndu-le apoi în *Revue Archéologique*³.

Inscripția în discuție este redată într-o formă foarte asemănătoare cu cea în care a prezentat-o Kumanudis, cu excepția rîndului opt, unde, în loc de COH IIII PR, a transcris COH III PR. Considerăm că această modificare este o scăpare, deoarece Ch. Perrot nu a văzut piatra care să-i fi permis să facă o comparație a textelor și, eventual, o corectare a lecturii lui Kumanudis.

¹ S. Kumanudis, în *Pandora*, XIX, 1868, p. 84, nr. 8.

² Lucru explicat în *CIL*, III, 7534 „EAB traditur”, deși aceasta nu rezultă din primele publicări ale inscripției.

³ Ch. Perrot, *Mémoire sur quelques inscriptions inédites des côtes de la Mer Noire*, în, RA, 1874 p. 19—20.

Inscripția a fost reluată de Th. Mommsen în *EphemEpigr*, II, 1875, nr. 397, unde, avînd la bază textul dat de Ch. Perrot, o transcrie cu unele mici modificări: la sfîrșitul rîndului doi n-a mai pus semnul întrebării, iar F din rîndul patru și S din rîndul șapte nu le-a mai pus între paranteze. Mai tîrziu, inscripția a fost publicată, în această ultimă formă, în *CIL*, III, 7534 și în *ILS*, 4063.

Ce s-a întîmplat cu piatra după descoperire nu știm. Ea nu se află la Muzeul din Constanța ori în colecțiile vechi ale M.N.A., nici n-a fost publicată vreodată de Gr. Tocilescu. La sfîrșitul articolului în care publică inscripțiile de la Constanța, Kumanudis adaugă că acestea sînt expuse distrugerii prin reutilizarea lor în construcțiile drumului de fier. E probabil ca unele din inscripțiile pe care le-a publicat Kumanudis să fi dispărut în acest fel, altele însă sînt astăzi în colecțiile M.N.A.¹

Textul inscripției din M.N.A. și acela al inscripției publicate în *CIL* sînt foarte asemănătoare. Diferă însă ordinea rîndurilor și numărul literelor din fiecare rînd: în inscripția publicată în *CIL*, Q. TREBELLIVS apare scris într-un singur rînd, apoi Q.F.FAB.MAXI- în următorul, iar -MVS ROMA în al treilea. În fragmentul din M.N.A., în primul rînd s-a scris Q. TREBEL-, în rîndul doi -LIVS Q.F.FAB., iar în al treilea, MAXIMVS ROMA. Într-o ordine diferită sînt înșirate și gradele: în inscripția din *CIL*, III, în ordine ierarhică descendentă: (*centurio*) *leg. V Mac., trecenarius* și [*?* (*centurio*)] *coh. III PR*. În fragmentul din M.N.A. nu se respectă nici o ordine: avem mai întîi *ex trecenario*, în loc de *trecenarius*, la nominativ, și [*?* (*centurio*)] *g. V Mac. Ih(astatus) post(erior)*, precizare care lipsește în inscripția publicată în *CIL*; apoi, [*?* (*centurio*)] *coh. PRAET*, în loc de *PR*, cum s-a prescurtat în inscripția din *CIL*.

Cu toate aceste deosebiri, este foarte probabil ca inscripția din M.N.A. să fie identică cu inscripția publicată în *CIL* și ca diferențele să se datoreze unor greșeli de lectură, foarte explicabile dacă ne gîndim la condițiile în care s-a făcut copia transmisă epigrafistului atenian Kumanudis. Pe lîngă aceasta, însuși faptul că originalul inscripției din *CIL* nu se află nicăieri în altă parte pledează pentru identitatea celor două inscripții. Lespedeza cu inscripția lui Q. Trebellius Maximus a primit după descoperirea sa la mijlocul sec. XIX o nouă întrebuintare, fiind tăiată și transformată într-o piatră de tocilă. Mai tîrziu, în condiții necunoscute², a fost adusă la M.N.A.

Totuși, nu putem exclude a priori posibilitatea ca să fi existat două inscripții puse de acest personaj. Cazurile în care un personaj dedică două sau chiar mai multe altare unor divinități diverse, sau în locuri diferite, sînt frecvente și asemenea exemple avem și în Dobrogea³. Reamintim că nu cunoaștem condițiile în care a fost descoperit exemplarul din M.N.A.

¹ Inscriptiile latine de la p. 83, nr. 5 = M.N.A. L. 109; p. 83, nr. 6 = M.N.A. L. 88; p. 85, nr. 14 = M.N.A. L. 76; p. 85, nr. 15 = M.N.A. L. 92.

² Fragmentul nu face parte din colecțiile vechi ale M.N.A. și nu a fost inventariat cu prilejul lucrărilor de catalogare efectuate în 1946. Investigațiile în manuscrisele lui Gr. Tocilescu și în arhivele M.N.A. n-au dat nici un rezultat.

³ De. ex. *CIL*, III, 14214³, de la Tropaeum Traiani.

Q. Trebellius Maximus a fost *ex trecenario*, [(*centurio*)] *legionis V Macedonicae primus hastatus posterior* [(*centurio*)] *coh(ortis) IV praet(oriae)*. În vremea când a dedicat inscripția era centurion în legiunea V Macedonica. Înainte de venirea sa în Dobrogea, el servise la Roma în gărzile pretoriene ca centurion al cohortei a IV-a și ca *trecenarius*. Trecenarii erau o categorie de centurioni pretorien care, potrivit unei păreri general admise¹, comandau pe cei 300 de *speculatores*, garda personală a împăratului. Ei erau centurioni în „afară de ranguri”, cum se exprimă unul din cercetătorii acestei probleme, avînd o poziție distinctă de aceea a centurionilor simpli de cohorte și superioară lor. Inscriptiile arată, cu rare excepții, că trecenariatul era precedat de centurionatul pretorian și urmat de centurionatul legionar, fără a preciza unitatea în care a servit trecenariul.

Cariera lui Q. Trebellius Maximus, așa cum apărea în textul inscripției publicate de Kumanudis, a produs unele confuzii în problema trecenariatului. Formularea *trecenarius coh(ortis) (I)III pr(ae)toriae* se abătea de la schema cunoscută. Domaszewski a propus, pe bună dreptate, ca în fața indicației *coh. (I)III pr.* din inscripția respectivă să se introducă semnul centurionului².

A. Passerini în studiul său asupra cohortelor pretoriene³, reluînd izvoarele privitoare la trecenariat, ajunge la concluzia că ele nu permit vreo legătură între *trecenarii* și *speculatores*. Din datele inscripțiilor rezultă că trecenariatul reprezenta cel mai înalt grad de centurion pretorian și că cei ridicați la această funcție continuau să fie încadrați într-o cohortă, citînd ca exemplu, între puține altele, chiar cazul lui Q. Trebellius Maximus. De aceea, nu e de acord cu întregirea și interpretarea lui Domaszewski, considerînd-o arbitrară.

Fragmentul din M.N.A. nu aduce vreun element nou în lămurirea problemei trecenariatului, dar cariera lui Q. Trebellius Maximus fiind prezentată într-o ordine diferită de cea cunoscută din textul publicat de Kumanudis, problema dacă acest personaj a fost *trecenarius* al cohortei a IV-a pretoriene nu se mai pune. Fragmentul nostru se încadrează în seria de mărturii epigrafice despre *trecenarius* care nu precizează cărei unități i-a fost afectat. Conținutul acestei funcții nu este prin aceasta mai puțin nelămurit; dimpotrivă, formularea *ex trecenario (centurio) leg(ionis) V Mac(edonicae)*, întîlnită și în alte inscripții, ne sugerează că îndoiala lui A. Passerini asupra ipotezei potrivit căreia *trecenarius* era comandantul speculatorilor este îndreptățită. Credem că A. Passerini se găsește pe drumul bun cînd scrie că indicația *ex trecenario* exprimă mai degrabă un titlu onorific. Datele oferite de inscripții sînt încă insuficiente pentru a se putea da o soluție satisfăcătoare problemei trecenariatului. Ele ne oferă însă un argument mai mult în favoarea părerii noastre exprimate mai sus asupra identității celor două texte. Căci, după cum am încercat să arătăm, în varianta anterior cunoscută, cariera lui Q. Trebel-

¹ A. V. Domaszewski, *Die Rangordnung des römischen Heeres*, în *BonnJahrb.* 117, 1908; M. Durry, *Les cohortes prétoriennes*, Paris, 1938; Fr. Lammert, în *RE*, s.v. *Trecenarius*.

² *Ibidem*, p. 99.

³ A. Passerini, *Le coorti pretorie*, Roma, 1939, p. 89—96.

lius Maximus era greșit prezentată și nu ne îndoiim că această greșeală nu este a sa, ci a celor ce au copiat și publicat inscripția. Un alt semn de întrebare pe care-l ridică textul cunoscut din *CIL* este dedicația *I.O.M. Heroi*. În afară de faptul că însuși primul său editor o pune sub semnul întrebării, o asociere între *I.O.M.* și *Heros* este neobișnuită, mai ales pentru un fost pretorian originar din Roma. Menționăm că acesta este unicul caz din *CIL*, III. M. Durry a încercat să explice această dedicație prin împrejurarea că fostul pretorian era, atunci când a pus inscripția, centurion al legiunii V Macedonica în Moesia Inferioară, unde cultul eroului trac era larg răspândit¹. Am fi poate mai aproape de adevăr dacă am socoti și această lectură greșită și în loc de *Heroi* am citi numele unei alte divinități, eventual *Hercule*, frecvent întâlnit pe inscripțiile militare și în asociere cu *I.O.M.* Din nefericire, fragmentul din *M.N.A.* este ciocănit în partea sa superioară, și nu ne permite o verificare a primei lecturi.

EMILIA DORUȚIU

НОВАЯ НАДПИСЬ К. ТРЕБЕЛЛИЯ МАКСИМА?

РЕЗЮМЕ

Автор отождествляет надпись, поступившую при неизвестных обстоятельствах в коллекции Национального музея древностей, с надписью *CIL* III, 7534, открытой в 1865 г. в Констанце.

UNE NOUVELLE INSCRIPTION DE Q. TREBELLIIUS MAXIMUS?

RÉSUMÉ

L'auteur identifie une inscription entrée dans les collections du Musée National des Antiquités de Bucarest dans des conditions inconnues, avec l'inscription *CIL* III, 7534, découverte à Constantza en 1865.

---

¹ M. Durry, *op. cit.*, p. 338, n. 9.

